

ГЛОБАЛНА РЕЦЕСИЈА ИЛИ НОВ ДРЖАВЕН ИНТЕРВЕНЦИОНИЗАМ - ЕФЕКТИ И МЕРКИ ВО СОЦИЈАЛНАТА СФЕРА

Резиме

Глобалноста доведе до промени, до раст и развој кои продуцираа позитивни ефекти, кои се нерамномерно распоредени. На пазарното работење иманентна е појавата на рецесии и кризи за кои е потребен одговор во насока за обезбедување на тековите на репродукцијата. Покрај економските, во анализа на кризата мора да се согледаат и социјалните аспекти. Тие се неизбежни и ако не се решаваат, се доведува во прашање опстанокот на системот.

Оттаму, може да се оцени дека е неопходен нов светски финансиски поредок, со цел да бидат спречени финансиските и реалните кризи во иднина, но и решенија во социјалната сфера што ќе влијаат во насока на социјален развој. Тоа значи дека мерките што сега се преземаат не се еднократни и само санациони, туку се фундаментални и насочени кон оформување нов систем што треба да обезбеди стабилност и ефикасност на долг рок, но и социјална праведност.

Глобалниот капитализам, глобалната економија, глобалните финансиски и реални пазари неопходно бараат и нови глобални правила, но и глобални институции кои ќе ги регулираат глобалните пазари и процеси и социјалните аспекти на живеењето. Ориентацијата е насочена кон зајакнување на регулаторните механизми на самите држави, односно воведување нови принципи на интервенција на државата во услови на пазарно работење, со што се овозможува опстојувањето на самиот општествен систем, како и меѓународни регулатори на кои државите ќе им пренесат дел од ингеренциите за воспоставување стабилност во пошироки рамки.

Клучни заборови: финансиска криза, глобализација, ефекти од кризата, мерки за решавање на економската и социјалната сфера.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ЕКОНОМСКА РЕЦЕСИЈА

Глобализацијата и поврзаноста на економиите на државите ги разви до невидени размери потенцијалите за соработка и за динамизирање на економските процеси во светски рамки. Тоа доведе до забрзување на растот и развојот и до остварување на перформанси кои биле незамисливи до пред десетици години. Иновациите стануваат побрзо достапни, полесно се применуваат и прифаќаат и од економски послабите социјални категории. Ако до пред 50 години компјутерот, телевизорот, телефонот беа непознати, или недостапни за поголем број граѓани, денес може да се споредува: не дали, туку колку компјутери има едно домаќинство, колку телевизори, колку телефони (статични, мобилни, втора, трета, или којзнае која генерација, итн.), колку и какви апарати за домаќинство и друго. Понатаму се согледува, каков е степенот на интернет пристапот, кабловско и/или безично поврзување, дигитална, кабловска и/или сателитска телевизија, нивото на стандард, итн.

Динамизмот на промените влијае врз сите сфери на работа и живеење, како во национални рамки, така и во глобални рамки. Ефектите се

позитивни, анализирано од аспект на развојна димензија на среден и долг рок. Глобалистите ги поддржуваат овие тези и укажуваат дека растот на глобално ниво носи позитивности за човештвото. Наспроти нив, антиглобалистите укажуваат дека се врши нерамномерна распределба на новосоздадените вредности и дека полза од тоа имаат во поголем обем богатите кои и натаму се збогатуваат, а сиромашните се сè посиромашни. Според вторите, светот е регулиран според правилата воспоставени од богатите и моќните, додека сиромашните имаат сè помали шанси.

Вистината е некаде помеѓу овие два става, со оглед дека покрај глобалофилите и глобалофобите (глобалисти и антиглобалисти), постои и трета категорија, или глобални реалисти, кои балансирано ги согледуваат и позитивните и негативните ефекти од овој процес. Факт е дека милијарди луѓе ги користат современите производи и достигнувања од информатиката, од создадените нови материјали, опрема и средства, од хемиските супстанции, со кои се влијае врз повеќе сфери (заштитата на здравјето на луѓето преку фармацевтските производи)

биоинженерингот, генетиката, користење стандарди за квалитетно производство и ефикасно користење на ресурсите. Но, факт е дека делот од популацијата кој ги има тие можности, спаѓа во редот на високо и средно развиените средини. Недоволно развиените земји, соочувајќи се со сиромаштија, недостиг од разен вид, глад, болести, немаат пристап до современите можности и производи, што реално постојат. За нив тие се непознати, или, пак, неможноста да ги имаат го прави истиот ефект.

Затоа, кога се согледува глобализацијата, мора да се имаат предвид и социјалните прашања кои се неодминливи, и, иако развојните ефекти и иновации во принцип се достапни и корисни до секого, сепак, секој не може да ги купи, да ги има и да ги ползува. Имено, сè уште голем дел од популацијата во светот живее во скромни услови, под нивото на просекот за минимум егзистенција, или е на границата на сиромаштија, соочувајќи се со споменатите ограничувања и бројни проблеми. Јазот меѓу богатите и сиромашните се зголемува, а показателите што ги објавуваат ООН за човековиот развој по одделни земји и региони, ги потврдуваат овие наоди. Тоа значи дека иако постојат можности и средства, тие се ограничени и нерамномерно распоредени.

Глобалниот свет во 2008 година повторно е соочен со појава на рецесија која започна во најсилната и нај-

развиена земја, САД. Финансиската сцена и финансиските пазари доживеаја пад кој се рефлектира во сите сфери на живеење. Колку е сериозна кризата, потврдуваат зборовите на поранешниот директор на Федералните резерви¹¹ кој оценува дека: “кризата во финансиската сфера е рамна на цунами, што се случува еднаш во векот”. Неверувањето во сериозноста на кризата може да доведе до нејзино натамошно продлабочување. Барањето решенија за излез од хипотекарната и финансиската криза, станува неминовност. Доколку продолжат негативните тенденции, можен е крах на берзите и на стоковите пазари, но и на системите што ги регулираат пазарните процеси.

Во согледувањата што се прават, доминира монетаристичкиот пристап во анализа на состојбите по одделни држави, пред сè, поразвиените, како и мерките што тие ги предлагаат за решавање на проблемите.

Отсуствуваат согледувањата, како оваа криза ќе се рефлектира од социјален аспект, како ќе се одрази врз средно и помалку развиените земји, како и во неразвиените и сиромашни држави. Дури се поставува прашање дали овие аспекти може да бидат предмет на интерес во почетните фази на појавување на рецесијата, односно кризата (доколку рецесијата ескалира), со оглед дека истата започна и се случува во најразвиените

¹¹ Алан Греенспан, поранешен директор на Американските федерални резерви, институција што има улога на централна банка во САД, 23.10.2008, „Ројтерс“.

земји, кои се преокупирани со спасување на сопствените економии. Нивниот интерес не е насочен кон другите области, ниту региони, иако на светско ниво, групата Г-7 и Групата Г-20, одржаа состаноци на кои ги анализираа можните консеквенци од кризата со која сите се соочуваат.

Како да се гледа на реалноста, од кој аспект и од кој сегмент да се анализира кризата? Тоа е мошне важно за да се разберат случувањата, основите на кризата, последиците и можните излезни решенија.

Имено, финансиските пазари и падот на хипотекарното штедење доведоа до промени во сфаќањето дека пазарот е перфектен регулатор на пазарните процеси. Се потврди дека пазарот нема волшебна сила и дека корективот на државата во услови на криза е неопходен. Тачеризмот и реганизмот, како водечки неолиберални сфаќања за економските процеси и пазарните слободи од осумдесеттите години, дефинитивно се завршени. Нив не ги потврди практиката на долг рок, ниту, пак, понуди нови решенија кои можат да бидат прифатливи во светски рамки.

Економиите на најразвиените земји во подолг период беа подгревани врз основа на неограничените кредитни механизми, што доведе до спирално надоградување и експанзија, особено во доменот на хипотекарното и кредитното работење. Инаку, кредитната активност е неизбежен дел од човековото современо живе-

ење. Секој може да користи кредит и тоа е добро, значи дека има приход од кој може да го врати позајмениот капитал, односно го подобрува својот тековен стандард и живеење за сметка на идните приливи. Ако, пак, некој мисли дека ќе земе кредит и потоа банката ако пропадне нема да го врати, тоа е илузија, зошто во економијата има изрека: “не постои бесплатен ручек”. Банката што ќе пропадне, ќе мора да оди во стечај, а понатаму во постапка доверителите, или тие што ќе ја откупат, или преземат, ќе ги наплатат побарувањата, без одлагање.

Неконтролираниот раст на економиите доведе до нивно прегревавање, до невидени размери, а потоа следи неизбежната фаза: соочување со реалноста, односно пукање како балони, пад и соочување со негативните последици, што на крај се манифестира со рецесија во светски рамки. Кредитните мултипликации не се неограничени, што се потврди и во овој случај, особено ако истите не базираат врз реална материјална основа.

Кои одрази ги има кризата, во кои домени, во кои земји? Масовно повлекување на штедни влогови на населението во развиените држави ја потврдува констатацијата дека довербата е изгубена. Одделни земји бараат итна помош од Меѓународниот монетарен фонд, што е знак за остварување на стравувањето дека заминувањето на странските инвеститори може да предизвика системска криза. Земјите од Источна Европа

живеат над своите реални можности, па затоа се соочуваат со целосна кредитна криза. Овие земји, заради тоа ќе мора да го намалат увозот, што, од друга страна, ќе предизвика земјите од еврозоната да се најдат во уште поголема рецесија.

Сé поголемиот ризик од глобалната рецесија предизвикува пад на цените на акциите на многу глобални берзи, пазарните индекси осцилираат како резултат на напорите на владите со интервенции да ја вратат кредитната моќ на банките и да го спасат финансискиот систем од целосен распад.

Тоа доведе до губење на довербата во пазарните механизми и во институциите што ги регулираа пазарните односи и процеси. Овие појави ги ослабуваат напорите за излегувањето од кризата бидејќи, пред сé, треба да се воспостави систем на доверба, врз која основа базира целата филозофија на пазарната економија.

Повторно теоретичарите го препрочитуваат Кејнс, неговите дела и неговите ставови кои помогнаа да се излезе од Големата економска криза од 1929-33 година. Други се потсетуваат на ставовите на Карл Маркс за пропаста на капитализмот и неговите предвидувања за начините на кои може да се случи таков процес. Сличностите се компарираат за да се извлечат заклучоци во насока: како да се минимизираат негативностите, што се реални, а да се оствари натамошен раст и развој.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА И СОЦИЈАЛНИТЕ ЕФЕКТИ

Токму заради глобалната поврзаност на економиите, на државите и на луѓето, информациите за случувањата во финансиската и во реална економска сфера брзо се шират и предизвикуваат несигурност, паника и страв за иднината на луѓето. Глобализацијата на која претходно е укажано, го мултиплицира негативниот ефект од појавата на поширока рецесија, или криза, и може да се прошири до невидени димензии.

Заради тоа, неопходно е да се согледа и социјалниот сегмент, односно потребен е социо-економски пристап во согледувањето на кризата, како и во предлагањето мерки за излез од неповолните состојби. Социјалната сфера во почетните фази не доминира, но продлабочувањето на кризата ќе ги исфрли на површина социјалните проблеми кои можат да влијаат врз натамошното нарушување на системите и натамошното продлабочување на кризата. Оттаму, без решавање на прашањата поврзани со работните, животните и општествените услови на луѓето, нема да може да се обезбеди излез од кризата. Негативниот одраз од истата, манифестиран преку: невработеност, пад на животниот стандард, раст на цените на енергијата, храната и сите потреби неопходни за живот, појава на глад, уште повеќе алармираат на потребата од синхронизирано дејствување на државата/државите, надлежните меѓународни органи

и институции во барањето решенија за излез од кризата.

Кризата ќе предизвика социјални промени што не може да се запостават и истите мора да се разгледуваат при креирањето на мерките и политиките за решавање на проблемите кои сè почесто се изразуваат. Намалените плати, скратување на работното време и неангажирањето на работниците, затворање на фабрики и разни претпријатија, води кон пад на животниот стандард, до промена на квалитетот на живеење и креирање на неповолни социјални состојби.

Најавите дека се можни драматични случувања со отпуштања на над 20 милиони работници¹² до крајот на наредната година како резултат на финансиската криза, значи зголемување на армијата на гладните и социјалните случаи и смален раст на светското стопанство. Се проценува дека најмногу ќе бидат погодени секторите на финансиските услуги, градежништвото, недвижностите и индустријата за автомобили. Со тоа, бројот на невработни во светот заради финансиската криза, до крајот на наредната година ќе се зголеми на 210 милиони, од минатогодишните 190 милиони, а првпат во историјата ќе биде надмината границата од 200 милиони невработени.

Речиси на една милијарда луѓе во светот им се заканува глад. Ин-

флацијата на цените на основните прехранбени продукти доведе оваа година до глад на дополнителни 119 милиони луѓе во светот. Вкупно 967 милиони луѓе во светот страдаат од неисхранетост¹³. Поранешниот генерален секретар на ООН, Кофи Анан¹⁴ предупреди дека глобалната криза заради гладувањето не е помалку сериозен проблем од сегашната финансиска криза, така што борбата против неа бара преземање на истите специјални мерки. Тој смета дека финансискиот колапс не треба да се користи како извинување за стопирањето на помошта за земјите во развој.

Помошта е неопходна и таа треба да продолжи со оглед дека се решаваат егзистенцијални прашања на граѓаните. Постојно стапки на висок морталитет кај децата во неразвиените земји заради гладување и проблемите со храната, ги имаат голем број држави. Секој ден по 10 илјади деца умираат од глад. Финансиската криза не може да биде основа за исклучување на интересот за сиромаштијата и за запирање на барањето решенија за нејзино елиминирање. “Ние можеме да ги прекинеме гладувањето и сиромаштијата”, нагласува поранешниот генерален секретар на ООН. “Неопходни се 30 милијарди долари годишно за да се одговори на проблемот на 923 милиони гладни луѓе во светот. Производството на храна треба двојно да се зголеми, бидејќи

¹² Проценки на Меѓународна организација на трудот и ММФ.

¹³ Извор: ФАО.

¹⁴ Излагање на Кофи Анан од 16.10.2008 год. Изјава дадена на Светскиот ден на храната.

до 2050 година на нашата планета ќе живеат девет милијарди луѓе.”¹⁵

Само здрава популација може да ја спаси економијата во тешки времиња, а здравјето е темел на економскиот просперитет. “Владите во државите од светот не треба да подлегнат на искушенијата за намалување на буџетите за здравство, како одговор на глобалната криза”.¹⁶ Намалувањето на националните здравствени буџети за време на претходната нафтена криза и Големата економска криза од триесеттите години на минатиот век, предизвикале сериозни проблеми во сиромашните региони во светот. Дел од производителите на лекови неодамна изразија стравување дека глобалното забавување на економиите може да доведе до намалување на вложувањата во медицинскиот и фармацевтскиот сектор, односно до влошување на здравјето на луѓето.

Заради кризата што ги зафати и Америка и Европа, многу Европејци велат дека ја намалиле потрошувачката кога се работи за нешто што апсолутно не им е неопходно, како: летните одмори, или купувањето мебел и облека најчесто во мега-маркетите, затоа што таму добиваат и одреден попуст. Истовремено, на другиот крај на Европа, во Шпанија, весниците пишуваат за новата “мода” за

преселувањата на младите кај родителите, заради финансиската криза. Околу 60% Германци веруваат дека економската состојба ќе се влоши, покажа неодамнешното истражување на јавното мислење, што го направи истражувачката куќа “Форса”. Според истражувањето на француската агенција за испитување на јавното мислење “БВ”, 64% од Французите со песимизам гледаат на иднината. Кризата се чувствува насекаде, од луксузните, до обичните продавници, во хотелите, хуманитарните манифестации. Во италијанската хуманитарна организација за напуштени деца “АИБА” велат дека донациите за деца во сиропиталиштата се намалиле за 20%. Европејците сè помалку јадат во рестораните, тројца, од четворица вработени работници во Велика Британија носат ручек од дома барем еднаш неделно, покажува анкетата што ја спроведе Британската радио-телевизиска куќа Би-Би-Си.

Заради спречување на социјалната криза која би можела да биде тешка, долготрајна и глобална, потребна е итна и координирана акција на владите, отворање работни места и други мерки за поддршка на “вистинското стопанство”.

¹⁵ Изјава на директорот на ФАО, г. Дуиф: “Земјите-членки на Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ) добиваат во вид на субвенции повеќе од 370 милијарди долари годишно, а на оружје трошат илјада милијарди, додека, од друга страна, расте бројот на гладните во светот”.

¹⁶ Предупредува генералниот секретар на СЗО, Маргарет Чан.

МЕРКИ ЗА СООЧУВАЊЕ СО ЕКОНОМСКИТЕ И СОЦИЈАЛНИТЕ ЕФЕКТИ ОД ГЛОБАЛНАТА РЕЦЕСИЈА

Координираниот одговор на финансиската криза и активното вклучување на државата, со гарантирање на заштедите, можеби е еден одговор на состојбите. Самиот чин што најсилните и најмоќни држави се согласни и се договараат за глобален одговор на глобална криза, упатува дека никој нема да може да ги одбегне последиците од кризата. Прашањето е: до кога ќе трае состојбата, кое е дното што ќе го достигне кризата и кога може да се очекува смирување на овие процеси, односно опоравување и раст?

Никој не е изолиран од влијанието на кризата. Во колкав обем ќе се почувствува, зависи од интензитетот на поврзаност и влијанието што ќе биде пренесено од земја во земја, или, пак, во глобални регионални рамки. Влијанието на мерките, што на глобално ниво ќе бидат преземени, исто така може да придонесе за намалување на интензитетот на кризата и за барање решенија за нејзино надминување.

Лидерите на Г-8 групата на најразвиени земји се единствени во оценките и се подготвени да преземаат заеднички мерки со цел да се справат со финансиската криза и последиците што таа може да ги предизвика. Со јакнење на финансиските институции и примена на инструменти и мерки што им стојат на располагање, тие оценуваат дека е неопходно да се дејствува во правец на враќање на довербата во финансискиот систем на глобално и на ниво на држави. Тие оценуваат дека се неопходни промени во регулациските механизми и системи, како и во светскиот финансиски сектор за заздравување од дефицитот во кој се доведени од финансиската нестабилност. Во исто време, се согласуваат со потребата за соработка и координација на мерките за поттикнување на економијата и развојот, како и за воспоставување стабилност и просперитет. Најавите се дека мерките се од времен карактер и по завршувањето на кризата, истите не би требало да се применуваат.¹⁷

Во септември и октомври 2008 година владите низ светот презедоа серија мерки без преседан за да ги закрепнат разнишаните банки. Во

¹⁷ Американскиот претседател Џорџ Буш изјави дека државното преземање на уделите во финансиските институции во САД се само привремени и ограничени мерки и изрази уверување дека американската економија со текот на времето ќе се извлече од кризата. „Многу е важно американскиот народ да знае дека нашата програма е наменета за зачувување на слободното претприемништво, а не да го замени слободното претприемништво. Мерките што ги преземаваме за да ја зголемиме ликвидноста и да обезбедиме нашите финансиски инструменти да бидат силни, се само привремени, додека државата со време ќе ги продаде акциите во банките, кои сега ги купи. Освен тоа што е привремена, програмата е и ограничена, со други зборови Владата ќе купи само извесен број акции во поедини банки“, објасни Буш, додавајќи дека овие банки ќе бидат „под приватна контрола“. Буш призна дека администрацијата презема вонредни мерки, но рече дека тие се добро промислени и дека се преземаат затоа што земјата е соочена со вонредни околности. „Убеден сум дека, на долги патеки, нашата економија ќе се опорави,“ рече Буш. Цитирано според МИА: Македонска информативна агенција (20.10.2008).

САД, Федералните резерви и Министерството за финансии го преплавија финансискиот систем со ликвидност, потоа на неколкуте преостанати инвестициски банки им доделија дозволи за комерцијално банкарство, позајмија фондови против негативните финансиски инструменти, за на крајот, од повеќе фирми и банки да купат акции без право на глас и долг со залог. Неколку европски држави ги гарантираат сите банкарски депозити и краткорочните меѓубанкарски заеми. Лидерите на 27 земји, членки на Европската Унија, во Брисел разговараа за решавање на финансиската криза, согласно планот кој предвидува средства од дури 2.000 милијарди евра. Европската комисија предложи банкарските депозити во Европската Унија во иднина да бидат гарантирани со најмалку 50.000 евра, за до 2009 година, таа долна граница да се помести на 100.000 евра.

Овие мерки послужија барем привремено да се запре паниката и на тој начин да се спречи истовременото подигање на влоговите од банките, како и да се спречи загушувањето на кредитните пазари. Сепак, преземените мерки беа само залажувачки. Тие не ги допреа корените на кризата, иако ги пренасочија.

Наместо кон елиминирање на ризичните, лошо пресметани инвестиции и лоши заеми, дозволувајќи пропусти и банкрототи, владите ги пренасочија долговите и ризиците од финансиските институции кон даночните обврзници и кон успешните. На тој начин прашањето веќе не

е дали оваа или онаа банка ќе преживее, туку дали оваа или онаа земја ќе остане солвентна. На пример, Исланд беше доста лошо погоден од целата ситуација. Други земји, вклучувајќи ги и САД, беа должни да платат за оваа великодушност во битката со опасната инфлација. И, додека САД го почна своето долго закрепнување, Европа и Азија беа оставени да го сносат ударот на американското расипништво, алчност, регулаторна дисфункција и кратковидост. Во истражувањето на Кредит Свис е наведено дека балтичките земји: Бугарија, Украина, Романија и Унгарија, се соочени со истите макроекономски тешкотии како и Исланд, со големи дефицити на платните биланси и со висок сразмер на кредити на приватниот сектор кон бруто-домашниот производ. На овие земји може да им се приклучи и Јужна Африка. Преместувањето на ризикот од приватниот сектор на јавниот и од едно место (САД) на друго (Европа, Азија), не е долгорочно решение. Тоа само го одложува неизбежното. Неизбалансираноста во меѓународниот финансиски систем е таква што за нејзиното израмнување е потребна долготрајна и болна глобална рецесија.

Иако овие оценки, изјави, ставови и најави се синтетизирани, може да се согледа дека светот е соочен со глобална рецесија што ја препознаваат и лидерите на најразвиените земји и кои се свесни дека без глобално и синхронизирано дејствување нема можност за излез од неа. Таа би се прелевала од држава во држава, од континент на континент и на крајот,

во глобална форма би го довела светот во криза, без преседан во човековата историја.

Споредбите со кризата од трисеттите години се само индикатор дека можноста за глобална криза реално постои, но сега, заради глобалноста на пазарите, нејзината сложеност и длабочина би била покомплексна, а мерките и инструментариумите не зависат само од националните влади, туку од меѓународната соработка во барањето решенија за излез од таквата глобална криза.

Кризата постепено ја добива формата на голем вител, кој внесува сè во себе и го потонува, без да се согледа каде е дното. Објаснувањето може да биде и во обратна перцепција, односно кризата е како торнадо кое превртува и руши сè што ќе му се најде на патот. Таа разорна моќ на кризата, секако дека ќе го заборава остварувањето на развојните приоритети за кои се залагаат владите и меѓународните институции, ќе го запре реализирањето на милениумските развојни цели, на прашањата од Агендата 21, на стратегиите за намалување на сиромаштијата и за зголемување на вработеноста. Ваквиот исход е заради обратноста на процесот што ќе предизвикува длабоко негативни екстерналии за кои ќе требаат нови стратегии, многу средства и нови концепти за излез од кризата.

Оттаму, може да се оцени дека е неопходен нов светски финансиски поредок, со цел во иднина да бидат спречени финансиските и реални кри-

зи. Тоа значи дека мерките што сега се преземаат не се еднократни и само санациони, туку се фундаментални и насочени кон оформување нов систем што треба да обезбеди стабилност и ефикасност на долг рок.

Токму затоа е потребно да се променат улогата и надлежностите на ММФ и Светската банка, кои треба да добијат нова зајакната позиција во рамките на светските финансиски текови. Добивајќи зајакната позиција, па и сериозни регулаторни механизми, Меѓународниот монетарен фонд и Светската банка ќе може да ги применуваат во насока на превентивно дејствување, за да се спречи крахирањето на финансиските и другите пазари. Исто така, со зајакнување на улогата на Европската централна банка, Европската банка за обновa и развој и други регионални финансиски институции, всушност се оцртуваат контурите на новиот светски финансиски поредок за кој се договараат развиените држави, а во насока на спас на банкарскиот и финансиските системи во развиените земји.

Всушност, глобалниот капитализам, глобалната економија, глобалните финансиски и реални пазари неопходно бараат и нови глобални правила, но и глобални институции што ќе ги регулираат глобалните пазари и процеси. Тука, ориентација е кон зајакнување на регулаторните механизми на самите држави, односно нови принципи на интервенција на државата во услови на пазарно работење, со што се овозможува опстојувањето на самиот општествен

капиталистички систем, како и меѓународни регулатори на кои државите ќе им пренесат дел од ингеренциите за воспоставување стабилност во оваа сфера.

Францускиот претседател Саркози¹⁸ предложи да се формира “економска супервлада”, или “светска супервлада”, која би имала ингеренции за брзо и ефикасно решавање на проблемите предизвикани од финансиската криза. Со определување на составот и ингеренциите би започнало оформувањето на нов светски поредок кој би го заменил Бретонвудскиот систем од 1944 година (со кој се формирани ММФ и Светската банка), а би се воспоставила контрола на работата на сите поважни финансиски институции, банките, рејтинг агенциите, осигурувањето, итн. Понатаму, би се воспоставил нов систем на валутна соработка меѓу државите и надминување на хаосот што се создаде во валутно-паричните механизми.

Како дополнителен предлог, г. Саркози упатува на потребата од формирање “економска влада” во зоната на еврото, односно на Европската унија, која, исто така, би добила ингеренции за справување со глобалната финансиска криза. Еврозоната бара единствен одговор и јасни правила на управување во финансиската и економската сфера. Во тие рамки, тој се залага Европската централна

банка да биде независна институција, но и да соработува со земјите во кои функционира еврото како национална валута.¹⁹

Како за економската и финансиската сфера, вакви глобални регулатори, веројатно, треба да се дефинираат и за социјалната сфера, со оглед дека постојните институции и меѓународните организации имаат лимитирани ингеренции и мали финансиски ресурси за да можат поактивно да дејствуваат во насока на намалување на социјалните проблеми и потреби на глобално ниво. Социјалната сфера и натаму е во ингеренции на националните држави, но проблемите стануваат глобални, исто како и побарувачката и понудата на факторите на репродукцијата, заради што и социјалната сфера треба да се согледува од глобален аспект. Мерките на државната интервенција во економската сфера треба да се компилираат со макроекономски микс на мерки кои ќе ја инкорпорираат и социјалната сфера, со што нивото на стабилноста може да зајакне и да се одржува на подолг рок.

Како што кризата на глобалните финансиски пазари е предизвик што не може да го реши сама ниту една држава, исто така и социјалната сфера е предизвик кој треба да се решава за да не ескалираат негативните ефекти кои може да доведат до по-

¹⁸ Никола Саркози, претседател на Франција, во изјава за медиумите, 21.10.2008 година, Во супервладата би биле најразвиените Г-8: Кина, Индија и Бразил и други држави.

¹⁹ Саркози оценува дека: “Европа мора да биде носител на идеите за измени на основите на светскиот капитализам, додека глобалната економска криза претставува ‘предавство’ на вредностите на капитализмот, а не доведување во прашање на пазарната економија.”

широки потреси во државите и на глобален план.

Глобалните мерки што се оформуваат за финансиската сфера предвидуваат:

1. Создавање глобален систем за рано предупредување, со цел спречување на идни можни кризи;
2. Прифаќање стандарди за регулација и контрола, базирани врз меѓународна основа;
3. Ефикасно трансгранично набљудување на 30-те најголеми светски мултинационални компании;
4. Соработка и усогласени дејства на државите во услови на криза;
5. Подигнување на нивото на гаранцијата на депозитите во банките.

Како ќе се одразат овие промени врз малите земји и земјите во развој?

Состојбите во овие земји постојано се влошуваат во еден подолг период. Ако на тоа се додадат економските движења во претходната 2007 година, во која започна растот на цените на енергенсите (нафтата и гасот), растот на цените на храната, како и на металите, суровините и минералите кои котираа на берзите, може да се согледа дека неповолниот тренд продолжи и во 2008 година, кога и се остварија неверојатно високи цени на споменатите производи. Иако цените се движат осцилаторно

во рамки на екстреми што не се забележани во економиите во светски рамки, јасно е дека не е воспоставена стабилност меѓу понудата и побарувачката, заради што се можни натамошни осцилаторни промени во одредени маргини кои ќе влијаат врз продлабочување на рецесијата и влегување во криза со сериозни и длабоки последици.

Понатаму, дилемите се: кои механизми стојат на располагање и во кои области треба да се дејствува; дали во банкарската сфера и со кои механизми; дали во реалната економска сфера, а да не се нарушат основните принципи на пазарно работење; дали треба да се интервенира во социјалната сфера, до кое ниво и обем и од кои извори; или, пак, е неопходен микс од мерки во сите области кои можат да бидат погодени од рецесијата, односно од глобалната криза?

За да се спречат можни негативни појави кои стануваат сè произвесни, се најавуваат и/или се преземени мерки кои, во основа, значат засилен државен интервенционизам во финансиската сфера, а во дел и во реалната сфера. Некои тоа го нарекуваат национализација на банките, други сметаат дека е само времено премостување на кризата, со цел за повторно воспоставување на пазарни односи и продолжување на регулаторната функција на понудата и побарувачката, но во основа, се единствено реално расположливи мерки што ги преземаат државите и од кои може да се очекуваат одредени ефекти.

Се поставува прашање што сè треба да се санира, до кој обем и ниво на влијание, односно кои области на дејствување се неопходни за да започне процесот на воспоставување стабилност на системите. Имено:

1. Пред сè, да се дејствува за санирање на изгубената доверба во банкарскиот систем. Иако изгледа дека тоа е појава од психолошки карактер, ова е првиот сегмент што треба да го стабилизира системот за да може да продуцира ефикасност и одржливост во работењето. Затоа е неопходно подигнување на нивото на депозитите за кои гарантира државата;

2. Санација на банките кои се соочуваат со финансиски дубиози и неможност за наплата на побарувањата, особено ризичните. Банките кои нема да може да се санираат, ќе мора да го понесат товарот на стечај или банкрот, а со тоа да се активираат гарантните механизми за повраток на депозитите. Во спротивно, ќе бидат погодени сите слоеви во општеството, а најмногу социјално најранливите;

3. Внесување на дополнителен капитал за одржување на стабилноста на банките, особено големите кои можат да се соочат со нагло повлекување на депозитите на граѓаните и на компаниите. Изворот на овој капитал се согледува во буџетите на државите и негово трансферирање во период од неколку години за спасување на банкарските системи.

4. Банките ќе мора да го прифатат капиталот од државата, да издадат акции (или други видови хартии од вредност) и да го признаат нејзиното право да учествува по основ на капиталот во управувањето со банките. Тоа е и основата за јакнење на довербата и за оспособување на финансиските пазари и текови за да продолжат со своите активности;

5. Помош на лицата кои ќе се соочат од ризик во форма: губење на работно место, загуба на домот (заради неможност да се враќаат кредитите се активираат хипотеките и голем број граѓани ги губат своите куќи, станови и живеалишта);

6. Помош на социјално загрозените преку програми, особено за старите, неспособните и болните лица кои немаат шанси да опстанат ако државата не им помогне;

7. Програми за работно ангажирање на безработните и нивно алиментирање до фазата на наоѓање нова работа преку преквалификација, дообразование и други форми поддржани од државата.

Просторот не дава можност да се елаборираат детално наведените мерки, како и други помалку значајни зафати, кои неизбежно се користат во стабилизационите програми на макро ниво и во доменот на социјалната сфера.

ГЛОБАЛНАТА РЕЦЕСИЈА И МОЖНИТЕ СОЦИО-ЕКОНОМСКИ ЕФЕКТИ ВО МАКЕДОНИЈА

Се поставува прашање каде во сите овие случувања се наоѓа Република Македонија и до кое ниво може да се соочи со влијанието на рецесионите движења во светски рамки?

Македонската економија е отворена и таа, секако дека ќе претрпи одредено влијание. Затоа е потребата од постојана координација меѓу Народната банка на Република Македонија, деловните банки и Министерството за финансии. Секој од нив, во рамките на надлежностите, да ги следат состојбите со цел да се реагира на ниво на Влада, или држава, за да се спречат негативните појави, онолку колку што е можно, или да се ублажат негативните последици. Не е потребна паника, потребна е смиреност, бидејќи е прашање колку долго може светот да бара решение за да се справи со кризата. Обезбедувањето финансиски средства, кои се рамни на едногодишни буџети на државите, укажува на сериозноста на кризата, но и на подготвеноста на државите да се најде решение за истата.

Секако дека кај нас: намалувањето на дефицитот, зголемувањето на извозот и јакнењето на инвестиционата активност, привлекувањето домашни и странски инвестиции, се решенија што можат позитивно да влијаат врз натамошниот раст и развој.

Одделени оценки за влијанието на кризата по земји, иако се разликуваат, упатуваат на показателот дека државите, кои, како и Република Македонија, се послабо интегрирани во меѓународните финансиски пазари, имаат помали шанси да го почувствуваат влијанието на финансиската криза и со тоа помалку да се погодени од негативните ефекти. Како веројатност за ова се и ригидните мерки од властите во поглед на безбедностните резерви на банките, контролата и супервизиската контрола, врзувањата на сигурносни механизми при издавањето кредити, повисокото ниво на заштита, итн. Но, тоа не значи дека банките се имуни и изолирани. Ако на француската банка *Societe Generale* француската влада обезбеди финансиска помош од 1,7 милијарди евра, што укажува дека оваа банка се соочува со можни дубиози, прашање е во колкав обем филијалата на оваа банка во Македонија (или Охридска банка) ќе има помош во рамките на системот на банки или, пак, во одредени услови, ако има потреба, таа ќе бара помош од други извори.

Меѓутоа, никој нема да може да ја избегне кризата затоа што финансиската сфера е првиот чекор на влијание врз рецесијата. Следат негативните ефекти во реалната економска сфера, кои, како бранови можат да ги погодуваат државите, зависно од доминантноста на стопанската структура, секторската и пазарната отвореност. Тоа значи дека покрај индиректните влијанија во финансиската сфера (изразени преку курсевите на валутите и цените на

акциите кои паѓаат), можни се директни последици кои веќе се изразија преку отпуштање на работници од маталургијата и металната индустрија (ФЕНИ, Скопски легури и други), можни ограничувања во сферата на обоените метали (Бучим), и друго. Во оваа област се вработени над 9.000 лица кои можат директно да ги почувствуваат последиците од кризата, а индиректните ефекти се пренесуваат пошироко и завршуваат во социјалната сфера.

Исто така, заради смалената светска конјунктура, намалувањето на извозот станува сè поизвесно, намалувањето на порачките, на лон-производството (особено во текстилната индустрија) и смалените приливи од странство, како и помалите странски вложувања, можат да влијаат врз растот на платно-билансниот дефицит на државата, а со тоа и врз вкупната економска активност. Сето тоа, секако, е поврзано и влијае и врз социјалната сфера. Негативните ефекти и таму може да се изразат во негативен контекст и да се мултиплицираат без изгледи за решавање ако дојде до продлабочување на рецесионите движења.

Токму затоа, реално звучат укажувањата на генералниот секретар на ООН, Бан Ки-Мун кој ја истакнува потребата од солидарност на земјите и потребата да бидат решителни во настојувањата да се надмине актуелната финансиска криза. Глобалната солидарност е неопходна и е во интерес на сите, независно од моќта и големината на земјите и

ресурсите со кои располагаат. Проблемите кои се изразуваат и кризата, не се во можност да ги решат самите, бидејќи истите се глобални, со глобално влијание и последици. Но, не смее да се дозволи глобалната економска криза да се претвори во хуманитарна криза, туку со сите механизми мора да се дејствува за да се спречи нејзиното ширење. Тоа претпоставува дека, покрај активните економски мерки, да се применуваат и засилени мерки во борбата против сиромаштијата и во обезбедувањето храна по пристапни цени и за сиромашните и гладните, намалување на долговите на земјите, и друго. Во исто време, активно да се дејствува во сферата на забрзување на социјалниот развој и подобрување на условите за живот и работа на граѓаните во сиромашните и недоволно развиените земји, во кои, ако не се дејствува, кризата може да има значително негативно и компликувано влијание.

Република Македонија мора активно да ги следи состојбите и настаните на глобалната економска сцена, како и неповолните социјални консеквенци кои можат да се пренесат. Во тие рамки, неопходно е да се бараат решенија кои ќе овозможат да се одржуваат добри врски со економските партнери, пред сè со Европската Унија, со земјите кои се традиционални трговски партнери, земјите на: ЕФТА, САД, Руската федерација, Кина. Исто така, потребна е добра соработка со: ММФ и Светската банка, ЕИБ и ЕБРД, кои во овој случај можат да добијат и нова улога

на глобални регулатори на процесите во плаќањата и долгувањата.

Сепак, се работи за историски случувања кои ќе се одразат и врз идните процеси и настани во глобални рамки. Предизвиците наметнуваат нови решенија и координација, која, и кај нас треба да се дефинира уште во превентивна фаза, како усогласено следење и подготовка за дејствување на надлежните органи од макроекономската и монетарната сфера, но и од социјалната сфера, со што би се спречиле негативните појави на финансиски и реален економски план. Покрај тоа, превентивно треба да се дејствува и во социјалната сфера за да се спречи појавата на неповолни ефекти, а ако истите се изразат да се дејствува со активни мерки во насока на нивно решавање. Тоа претпоставува, како заштита на категориите граѓани кои ќе бидат изложени на ризик од загубата на работното место, така и за примателите на социјална помош и обезбедување систем на социјални трансфери, што ќе ги покрие потребите на граѓаните во повеќе сфери на социјалното живеење.

Како заклучок, да се вратиме на ставот на нобеловецот Штиглиц²⁰, а тоа е: “Глобализацијата сама по себе не е проблем, туку начинот на кој со неа се управува”. Имено, техниките и методите, правилата на игра што се утврдени во постојниот глобален систем, постепено се надминуваат. Тие мора да се менуваат и да се приспособуваат кон потребите на луѓето во глобалниот свет. Потребни се реформи на меѓународните институции и организации, заедничко дејствување, респектирање, како на економските, така подеднакво и на социјалните аспекти на глобализацијата, изградба на сигурносни механизми што ќе спречуваат појави и ескалација на кризи што секогаш завршуваат со продлабочени социјални проблеми. Неопходна е хуманизација на глобализацијата, поголема праведност во распределбата на новосоздадените вредности, подигнување на животниот стандард на населението и посебно на сиромашните, со промена на јавната перцепција за нивно помагање, како основа за социјален раст и развој.

²⁰ Роберт Штиглиц.

ЛИТЕРАТУРА:

Food and Agriculture Organization (2008) Speech of FAO Director-General Jacques Diouf at <http://www.fao.org/english/dg/2008/index.html>

G20 (2008) *Declaration of the Summit on Financial Markets and the World Economy*, www.imf.org

International Labor Organization (2008) *Impact of financial and economic crisis on the world of work*, ILO/08/46, www.ilo.org.

International Monetary Fund (2008) *Financial Crisis Takes Harsh Toll on Europe*, www.imf.org

Stiglitz, J. (2003) *Globalization and Its Discontents*, New York: W W Norton & Co Inc.

World Health Organization (2008) *Impact of the global financial and economic crisis on health*, <http://www.who.int/mediacentre/news/statements/2008/s12/en/index.html>

Abstract:

The globalization has contributed towards changes, towards growth and development that produced positive effects, which are imbalanced. When recession and crisis hit global markets it is of immense importance to undertake measures that provide and safeguard current reproduction. The analysis of the crises, along the economic aspect should also take into consideration social aspects as well. The social aspects are also vital which if not mitigated could endanger the survival of the system. Therefore, it might be said that a new world financial order is needed, to tackle the future financial and real crises, but also oscillation in the social sector that will have affect on the social development. This means than the undertaken measures should not have ad-hock and remedial purpose, but they should be fundamental and targeted towards creation of a new system that will provide stability, efficiency as well as social justice, on the long term.

The global capitalism, the global economy, the global financial and real market are in need of new global rules, but also global institutions that will regulate global markets and processes, as

well as social aspects of living. The current trend is directed towards strengthening of regulatory mechanisms of the states that is introduction of principles of state intervention in the condition of market economy, which should enable the normal functioning of the societies. This is also accompanied with international regulation to which the states will transfer part of their responsibilities to provide for stability in the wider context.